

Методичні підходи до управління економічною безпекою туристичних підприємств

Досліджено науково-методичний інструментарій забезпечення механізму управління економічною безпекою туристичного підприємства як сукупність методів, інструментаріїв, конкретних заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня економічної безпеки туристичного підприємства. Проаналізовано особливості управління туристичним підприємством та економічною безпекою. Визначено основні критерії оцінювання надійності та ефективності економічної безпеки туристичного підприємства. Окреслено основні завдання забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства. Запропоновано можливі практичні методи організації управління ризиками для реалізації прийнятих рішень. Доведено, що комплексність управління економічною безпекою туристичного підприємства, забезпеченість достатньої ефективною системою виявлення та усунення загроз забезпечуються створенням управління системою економічної безпеки туристичного підприємства, всіх його функціональних складових.

Ключові слова: безпека, загроза, економічна безпека, система економічної безпеки, система національної безпеки, управління економічною безпекою підприємства.

Постановка проблеми. Дослідження сфери туризму в аспекті економічної безпеки є важливим питанням розвитку туризму, оскільки ця сфера чинить як позитивний, так і негативний вплив на людей, економіку й навколишнє середовище. Особливості управління туристичним підприємством та економічною безпекою обумовлені його фінансовим станом і специфічними характеристиками туристичного продукту та туристичної послуги. Тому удосконалення методологічних аспектів оцінювання економічної безпеки туристичного оператора набуває актуальності в умовах активізації глобальних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Проблема управління економічною безпекою підприємств досліджується у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як: В. Вітлінський, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Забродський, Г. Клейнер, Т. Клебанова, М. Кизим, В. Крутов, М. Куркін, О. Ляшенко, В. Лук'янова, В. Пономаренко, Л. Шемаєва та ін. Вагомий внесок у дослідження методичних підходів до управління економічною безпекою підприємств зробили Л. Корчевська [1], М. Рета [2], А. Сухоруков [3], К. Тимощенко [4], С. Кавун [5], М. Дорошко [6] та інші. Серед учених, що займаються проблемами управління економічною безпекою туристичних підприємств, слід виділити таких фахівців, як: Т. Васильців [7], О. Кальченко, О. Камушкова, О. Кокорева, О. Корнієнко, С. Наливайченко, В. Ткач, С. Цьохла, М. Рібун, Л. Головова та інші.

Метою статті є аналіз методів оцінювання та складових економічної безпеки туристичного оператора, особливостей управління туристичним підприємством та економічною безпекою, окреслення основних завдань забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства.

Основні результати дослідження. Виділяють методичний інструментарій управління економічною безпекою туристичного підприємства, в межах якого розглядаються такі методи: інституційно-правові методи; інформаційні методи; організаційні методи; економічні методи; соціально-психологічні методи.

Доцільно відзначити, що досягнення цілей та завдань управління економічною безпекою туристичного підприємства забезпечується шляхом виконання низки дій, спрямованих на встановлення, забезпечення та підтримання необхідного рівня його економічної безпеки; вивчення внутрішнього й зовнішнього оточення та визначення найбільш вагомих факторів і критеріїв, що впливають на рівень економічної безпеки [8, с. 282-283].

Соціальна орієнтованість діяльності компаній є передусім проявом загально-світової тенденції соціалізації та гуманізації економічних відносин. У сфері бізнесу

ця тенденція виражається у концепції соціальної відповідальності, коли компанії відповідальні перед усіма людьми та організаціями, з якими вони стикаються в процесі діяльності, і перед суспільством загалом.

Згідно з [6, с. 63] розвиток корпоративної соціальної відповідальності дозволяє: збільшити прибуток, прискорити темпи зростання; отримати доступ компаніям до соціально відповідальних інвестицій; скоротити операційні витрати; підвищити продажі, лояльність клієнтів; збільшити продуктивність і якість продукту (послуги); отримати більше можливостей залучити й утримати співробітників; скоротити претензії з боку регулюючих органів; зробити більш ефективним управління ризиками; підвищити економічну безпеку.

Отже, на сучасному етапі розвитку економіки ефективність діяльності компанії багато в чому залежить від ступеня її залучення до вирішення глобальних завдань, що стоять перед світовим співтовариством. До таких завдань насамперед слід віднести поліпшення економічних і соціальних відносин у суспільстві. Так, соціально активна поведінка безпосередньо впливає на репутацію бізнесу. Це підтверджується лінійною залежністю між індексом корпоративної соціальної відповідальності та репутацією провідних компаній світу, яку визначено у дослідженні «Global Reputation Pulse Study» (2010 р.) [9].

Враховуючи нестабільні економічні умови функціонування туристичних підприємств, що у багатьох випадках спричинюють їх неплатоспроможність, відповідно до ст. 15 Закону України «Про туризм» з метою забезпечення прав та законних інтересів споживачів туристичних послуг передбачено фінансове забезпечення відповідальності суб'єктів туристичної діяльності на випадок їх неплатоспроможності [10]. Для цього передбачено фінансове забезпечення цивільної відповідальності туристичного підприємства перед туристами. Якщо збитки нанесено туристу у разі виникнення неплатоспроможності туроператора внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, то відшкодування збитків здійснюється відповідною кредитною установою на підставі заяви туриста та наявного договору на туристичне обслуговування, належно оформленої суб'єктами туристичної діяльності банківської гарантії, а також за наявності документів, котрі підтверджують невиконання договірних зобов'язань.

Економічна безпека туристичного підприємства виступає складною й багатогранною категорією. Тому вирішення проблем, пов'язаних з її забезпеченням, вимагає від туристичних підприємств постійного виконання основних завдань, удосконалення принципів і методів управління.

У контексті досліджуваної проблематики можна стверджувати, що основними завданнями забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства є: аналіз та оцінювання ситуації на ринку туристичних послуг; виявлення фактів протиправної негативної діяльності співробітників туристичного підприємства та їх усунення; постійне вивчення стану справ у партнерів по бізнесу та конкурентів; захист інтересів туристичного підприємства та прав його співробітників; володіння необхідною інформацією для розроблення оптимальних управлінських рішень з питань стратегії та тактики економічної діяльності туристичного підприємства.

На мікроекономічному рівні основними принципами є такі: своєчасне запобігання можливим ризикам; виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх небезпек; конкурентоспроможність; компетентність працівників щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність виявлення різних деструктивних чинників; раціональне використання матеріальних та фінансових ресурсів; безперервність захисту інтересів туристичного підприємства; узгодженість дій усіх структурних ланок туристичного підприємства; плановість; результативність ведення туристичної діяльності.

Завдання стратегічного управління полягає у забезпеченні такої взаємодії туристичного підприємства із зовнішнім середовищем, яка дасть йому можливість підтримувати потенціал на рівні, необхідному для досягнення його цілей, і виживати у довгостроковій перспективі. Щоб визначити стратегію поведінки туристичного підприємства й реалізувати її, керівництво повинно мати поглиблене уявлення про зовнішнє середовище, тенденції його розвитку й місце, яке підприємство в

ньому займає. Водночас зовнішнє середовище вивчається, передусім для того, щоб виявити небезпеки й потенційні можливості, які туристичне підприємство має врахувати, визначаючи свої цілі та досягаючи їх.

Саме зовнішнє середовище стає ключовим фактором, що має визначати стратегію ділової поведінки підприємства, враховуючи напрями адаптації до цих змін, які відбуваються дуже швидко та впливають на стан економічних систем різновекторно й невизначено. Саме нестійкість середовища призводить до дестабілізації економічного стану підприємства та є сигналом переходу від безпечного стану до небезпечного [11, с. 59-60].

Вважаємо, що основними критеріями оцінювання надійності та ефективності економічної безпеки туристичного підприємства мають бути: забезпечення стабільної роботи підприємства; збереження грошових і матеріальних цінностей; забезпечення стабільного отримання прибутку; попередження кризових і надзвичайних ситуацій; своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз національним інтересам у сфері туризму для створення безпечних умов життєдіяльності туристам під час надання туристичних послуг.

Оскільки суб'єктами економічної безпеки туристичного підприємства можуть бути особи та структурні підрозділи, що функціонують безпосередньо на підприємстві (внутрішні суб'єкти), організації та посадові особи, що не входять до складу туристичного підприємства (зовнішні суб'єкти), то безпека усіх суб'єктів економічної безпеки туристичного підприємства в поєднанні з бізнес-процесами туристичного підприємства забезпечує безперервність технології надання туристичних послуг.

На нашу думку, управління економічною безпекою туристичного підприємства має включати: обґрунтування рівня прийняттого ризику під час прийняття управлінських рішень; розроблення стратегії та тактики ведення господарської діяльності, що дозволить мінімізувати господарський ризик і забезпечити економічну безпеку; захист матеріальних, фінансових, кадрових та інформаційних ресурсів туристичного підприємства від можливої негативної дії чинників і загроз.

Як зовнішні, так і внутрішні ризики можуть безпосередньо впливати на обсяги та якість надання послуг, а також на зміну їх структури. На відміну від змінних витрат, що змінюються пропорційно обсягу наданих послуг, зростання постійних витрат підсилює ризик нестійкості туристичного підприємства.

За результатами проведених досліджень встановлено, що необхідно використовувати інтегрований підхід на основі теорії ризиків як активну позицію, яка передбачає прогнозування подальших подій, а не пасивну реакцію на ризик, адже такий підхід надає більше можливостей для уникнення загроз та обмежує небезпеку їх настання.

Реалізація прийнятих рішень забезпечується через практичні методи організації управління ризиками, тобто через: виділення основних завдань і функцій, пов'язаних з управлінням ризиками, планування заходів щодо зниження ризиків, визначення форм їх фінансування; раціональне поєднання всіх елементів системи управління: розподіл завдань за рівнями управління, формування підрозділів (підготовка фахівців) з управління ризиками, розподіл прав, обов'язків і повноважень для забезпечення ефективного управління ризиками; формування інформаційних потоків і технічна підтримка управління ризиками.

Висновки. Таким чином, дослідження методичних підходів до управління економічною безпекою туристичних підприємств дозволило побудувати та описати: функціональну структуру механізму управління економічною безпекою туристичного підприємства (формалізовано описано п'ятьма функціями: визначення цілей; планування; організація та регулювання; мотивація та стимулювання; контроль та моніторинг); науково-методичний інструментарій забезпечення механізму управління економічною безпекою туристичного підприємства як сукупність методів, інструментаріїв, конкретних заходів (за п'ятьма методами: інституційно-правові, інформаційні, організаційні, економічні, соціально-психологічні); цільову функцію забезпечення ефективної часової послідовності

управлінських заходів (рішень), спрямованих на забезпечення високого рівня економічної безпеки туристичного підприємства.

Слід зазначити, що для створення на підприємстві ефективної системи управління ризиками необхідно докладати певних організаційних зусиль, залучати додаткові фінансові та інші ресурси. Комплексність управління економічною безпекою туристичного підприємства, забезпеченість достатньої ефективної системи виявлення та усунення загроз, забезпечуються створенням управління системою економічної безпеки туристичного підприємства, всіх його функціональних складових.

Список використаних джерел

1. Корчевська Л. О., Бондар Ю. К. Економічна безпека підприємства як засіб гарантування соціальної відповідальності. *Україна-Чехія-ЕС: сучасне становище та перспективи розвитку*: сб. матеріалів міжнарод. науч. практ. семінара. Херсон-Прага, 2011. С. 16.
2. Рета М. В., Іванова А. О. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*: зб. наук. пр. 2013. № 21(994). С. 29-37.
3. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки рівня економічної безпеки держави. *Банківська справа*. 2011. № 4. С. 13-32.
4. Тимошенко К. С. Функціонально-орієнтований підхід до забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6(168). С. 54-62.
5. Кавун С. В. *Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади*: монографія. Х.: ХНЕУ, 2009. 300 с.
6. Дорошко М. В. Щодо поняття системи економічної безпеки операційної системи. *Луганськ: Віртуальна реальність*, 2012. С. 37-40.
7. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. *Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення*: монографія / за ред. Т. Г. Васильціва. Львів: Арал, 2012. 386 с.
8. Шербан О. Я. Особливості формування моделі управління економічною безпекою суб'єктів туристичної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. 2016. С. 281-285.
9. Global Reputation Pulse Study. Reputation Institute's. *Community Research and Development Information Service (CORDIS)*: Website. 2010. P. 14. URL: <http://www.cordis.europa.eu>
10. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/324/95-%D0%B2%D1%80>
11. Головка Л. С. Сучасні проблеми формування системи фінансово-економічної безпеки залізнично-транспортного комплексу України. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. № 1. С. 56-69.

References

1. Korchevska L. O., Bondar, Yu. K. (2011). Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva yak zasib harantuvannya sotsial'noy vidpovidal'nosti [Economic security is assured as a warranty of customs responsibility]. In *Ukraina-Chekhiya: sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya [Ukraine-Czech Republic: current status and development prospects]*: Proceedings of the International Research Practice seminar. Khepcon-Ppaha. P. 16. [in Ukrainian].
2. Reta, M. V., & Ivanova, A. O. (2013). Metodichni pidkhody do otsinky rivnya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva [Methodical approaches to assessing the financial security of the company]. In *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Seriya: Tekhnichnyy prohres i efektyvnist' vyrobnytstva [Bulletin of the National Technical University «KPI». Series: Technical Progress and Production Efficiency]*: Vol. 21(994) (pp. 29-37). [in Ukrainian].
3. Cukhorukov, A. I., & Kharazishvili, Yu. M. (2011). Teoretyko-metodolohichnyy pidkhid do intehral'noy otsinky rivnya ekonomichnoy bezpeky derzhavy. *Bankivs'ka sprava – Banking*, 4, 13-32. [in Ukrainian].
4. Tymoshchenko, K. S. (2015). Funktsional'no-orientovanyy pidkhid do zabezpechennya finansovoyi bezpeky sub'yekta pidpryyemnytstva [Functional-oriented approach to ensuring financial security of the entrepreneur]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of economics*, 6(168), 54-62. [in Ukrainian].
5. Kavun, S. V. (2009). *Systema ekonomichnoy bezpeky: metodolohichni ta metodychni zasady [Economic security system: methodological and methodical considerations]*. Kh.: KhNEU. [in Ukrainian].
6. Doroshko, M. V. (2012). *Shchodo ponyatya systemy ekonomichnoy bezpeky operatsiyonoyi systemy [Concerning the concept of economic security system of the operating system]*. Luhansk: Virtual'na real'nist'. (pp. 37-40). [in Ukrainian].
7. Vasylytsiv, T. H., Voloshyn, V. I., Boykevych, O. R., & Karkavchuk, V. V. (2012). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpryyemstv Ukrainy: stratehiya ta mekhanizmy zabezpechennya [Financial and economic security of Ukraine: strategy and security mechanisms]*. Lviv: Aral. [in Ukrainian].

8. Shcherban, O. Ya. (2016). Ocoblyvosti formuvannya modeli upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu sub'yektiv turystychnoyi diyal'nosti [Features of formation of model of management of economic safety of subjects of tourist activity]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu: Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University: Economic Sciences*, 281-285. [in Ukrainian].
9. Global Reputation Pulse Study. Reputation Institutes (2010). *Community Research and Development Information Service (CORDIS)*: Website. P. 14. Retrieved from <http://www.cordis.europa.eu>
10. Pro turyzm [About tourism] (1995). Law of Ukraine, adopted on 1995, Sep 15, 324/95-BP. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/324/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
11. Holovkova, L. S. (2015) Suchasni problemy formuvannya systemy finansovo-ekonomichnoyi bezpeky zaliznychno-tranportnoho kompleksu Ukrainy [Contemporary problems of formation of the system of financial and economic security of the railway transport complex of Ukraine] (2015). In *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrainy [Proceedings of the National University of State Tax Service of Ukraine]*: Vol. 1 (pp. 56-69). [in Ukrainian].

Tsubov L. V., Shcherban O. Ya. Methodical approaches to managing economic safety of tourism enterprises.

The set of scientific-methodological tools to secure the mechanism of economic safety management of tourism entrepreneurship is examined as an aggregate of methods, tools, and conceptual activities directed at maintaining the high level of economic safety of tourism entrepreneurship. The features of managing the tourism enterprise and economic safety are analyzed. The basic valuation principles of the reliability and efficiency of the economic safety of the tourism enterprise are determined. The basic tasks of ensuring the economic safety of a small enterprise are outlined. The need to use the integrated approach that secures more opportunities to avoid threats and limits the danger of their emergence is emphasized. The most important principles for securing the economic safety of the tourism enterprise on the microeconomic level are described. Possible practical methods of risk management for the implementation of adopted decisions are proposed. The paper proves the fact that the complex nature of the management of the economic safety of the tourism enterprise and securing the sufficiently efficient management system of detecting and eliminating the threats are provided by the establishment of the management of the economic safety system of the tourism enterprise and its functional components. Research of the methodical approaches to the management of the tourism enterprises' economic safety allows building and describing the functional structure of the mechanism of management of the tourist enterprise's economic safety (it is formalized and described by 5 functions: determination of aims; planning; organization and adjusting; motivation and stimulation; control and monitoring).

Keywords: security, threat, economic security, system of economic security, system of national security, management of economic security of the enterprise.

Цубов Леонід Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи Навчально-наукового інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка» (e-mail: tsubov@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2352-3990>).

Tsubov Leonid Volodymyrovych – Ph.D. (Hist.), Assoc. Prof., Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work of the Institute of Business and Advanced Technologies of the Lviv Polytechnic National University.

Щербан Оresta Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аналізу Навчально-наукового інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка» (e-mail: mppjavir@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5422>).

Shcherban Oresta Yaroslavivna – Ph.D. (Econ.), Associate Professor of the Department of finance, accounting and analysis of the Institute of Business and Advanced Technologies of the Lviv Polytechnic National University.

Надійшло 16.01.2020 р.